

Mesto besedotvorja v raziskavah poljskih govorov in narečij

SŁAWOMIR GALA, BOŻENA OSTROMEŃKA - FRĄCZAK

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, al. Kościuszki 65, PL – 90-414 Łódź,
dialekt@uni.lodz.pl, ostra@uni.lodz.pl

SCN III/1 [2010], 5–16

V prispevku je prikazan delež besedotvorja pri opisu poljskih govorov in narečij. Kljub pomembnim dosežkom besedotvornih raziskav etnične poljščine je vloga narečnega besedotvorja še naprej omejena. Avtorja opozarjata na potrebo tovrstnega raziskovanja v okviru preučevanja govorov in narečij.

The paper highlights the role of word formation in defining Polish dialects and local dialects. Despite significant research accomplishments in word formation of non-standard Polish, the role of dialectal word formation is still insufficiently elucidated. The authors postulate further research in the field of dialects and local dialects.

Ključne besede: metodologija raziskovanja, besedotvorje, dialektologija, poljski jezik

Key words: research methodology, word formation, dialectology, Polish language

---

Naslov prispevka napoveduje prikaz vloge besedotvorja glede na druga področja jezikoslovja in opredelitev pokrajinskih različic etnične poljščine. Tako izhodišče je utemeljeno z dejstvom, da ima poljska dialektologija nesporne dosežke tako na področju temeljnih metodoloških vprašanj kot na področju jezikoslovne kartografije. Naj navedeva nekaj primerov: sintetične razprave Kazimierza Nitscha, *Dialekty języka polskiego* (Nitsch 1957), Karola Dejne, *Dialekty polskie* (Dejna 1973); različni atlasi pokrajinskih govorov, npr. kašubski (Stieber, Popowska - Taborska 1964–1978), šlezijijski (Zaręba 1969–1980), mazovijski (Horodyska - Gadkowska, Kowalska, Skrzyżewska - Zaremba 1971–1992), velikopoljski atlas (Sobierajski, Burszta, 1979–2005); narečni atlasi celotnega poljskega ozemlja v geografskem okviru: *Mały atlas gwar polskich* (Nitsch, Karaś 1957–1969) in veliki *Atlas gwar polskich* (Dejna, Gala 1998–2002).

Načela pokrajinske delitve poljskega etničnega ozemlja izhajajo predvsem iz fonetično-fonoloških pojavov, v manjši meri iz leksikalnih. V dialektoloških atlasih so kartografirani predvsem rezultati fonetičnih inovacij na primerih posameznih besed, z leksičnimi kartami pa so bili prikazani fonetični pojavi. Le v velikem *Atlasu poljskih narečij* so karte zasnovane tematsko-problemsko in sistematizirane glede na inovacijske pojave na ravni vokalizma in konzontanizma; npr. karte: Evolucija $\acute{a}$ ($\leq$ stpol. $\tilde{a}$) – karta 102, Refleksi za $-\acute{a}$ v izglasju – karta 103, Evolucija $\acute{q}$ ($\leq$ stpol. $\tilde{q}$) – karta 106, Narečni ekvivalenti $-\acute{q}$ v izglasju ($\leq$ stpol. $\tilde{q}$) v 3. osebi sedanjika množine – karta 111, Medbesedna fonetika – karta 9, Mazurjenje – karta 15, Izginjanje zapore v prednjejezičnem zobniku l – karta 36, Zamenjava l z l – karta 39.

Na 170 kartah so v 11 tematskih skupinah kartografirane naslednje narečne razlike na poljskem etničnem ozemlju:

- I. Lega raziskovanega terena, tj. območja, na katerem so se oblikovali poljski dialekti
- II. Najstarejše poljske narečne značilnosti
- III. Narečne razlike v korelaciji zvenečnost – nezvенеčnost
- IV. Spremembe v korelaciji mesta zapore pri izdihu
- V. Spremembe v korelaciji zapore pri izdihu
- VI. Spremembe v korelaciji mehкости
- VII. Spremembe soglasniških skupin
- VIII. Evolucija odprtih nosnikov
- IX. Evolucija odprtih nosnikov
- X. Razlike v oblikoslovju
- XI. Ozemeljska razširjenost nekaterih leksemov

V Uvodu k prvemu zvezku atlasa so avtorji zapisali:

Zaradi sprejetega načela, da bo Atlas sestavljen pretežno iz sintetično-skupinskih kart, ne pa iz kart posameznih besed, je bilo treba v vprašalnik uvrstiti večje število vprašanj, na osnovi katerih bo mogoče ugotoviti, ali se ugotovljena lastnost pojavlja dosledno v vseh primerih ali se v nekaterih primerih pojavljajo njene različice, in uporabiti ustrezne metode za obdelavo kart. Izhajali smo iz načela, da priprava kart ne bo temeljila le na doslej zbranim gradivu, pridobljenim z obširnimi vprašalniki (dodajmo, da šteje 2000 vprašanj), ampak, če bo le mogoče, tudi na podatkih o stanju narečja, kot so bili zabeležni v prejšnjih desetletjih. To nam bo omogočilo sledenje kronološkim sistemskim spremembam in uskladitev sinhrono problematike z diahronimi procesi (Dejna, Gala 1998: 11).

Take narečne spremembe je mogoče prikazati na fonetično-fonološkem gradivu.

Problematika slovnične morfologije, tj. oblikoslovja in zlasti leksikalne morfologije, tj. besedotvorja, se je pojavljala v manjši stopnji in obsegu. Besedotvorje je bilo – če ne upoštevamo *Atlasa poljskih narečij* – razmeroma obsežno predstavljeno v *Jezikovnem atlasu kašubščine in sosednjih narečij*, *Jezikovnem atlasu Šlezije* in na kartah *Besedotvorne diferenciacije govorov Mazovije in Podlasja* (Kowalska 1975, 1979). Vprašalnik h kašubskemu atlasu, ki šteje 1700 vprašanj, med leksikalnimi in oblikoslovnimi gesli vsebuje takšna,

pri katerih so odgovori lahko podlaga za besedotvorne komentarje. Vprašalnik ima na koncu morfološki dodatek, ki vsebuje 10 tematskih sklopov, med drugimi: samostalniška priponska obrazila *-yszek*, *-aszek*, *-uszko*, *-yszka*; prislovna priponska obrazila *-ka*, *-kę*, *-ki*, *-ku*; iterativa glagolov *dać* 'dati', *stać* 'stati', *pisać* 'pisati', *pytać* 'vprašati', *sypać* 'sipati', *mleć* 'mleti'.

Besedotvorna tematika je predstavljena na posameznih kartah v sedmem in osmem zvezku. Podlaga za naslove posameznih kart so bili:

1. morfološki pokazatelj kot besedotvorni tip s kategorialno funkcijo,
2. semantična kategorija z dodeljenim derivacijskim pokazateljem,
3. razni leksemi z morfološkimi razlikami, ki se nanašajo na isti designat ali različne morfološke oblike, ki so v opoziciji z besednim korenem.

Na koncu osmega zvezka je osem sintetičnih kart, ki ponazarjajo geografsko diferenciacijo in derivacijsko moč priponskih obrazil: *-iśće*, *-izna*, *-ica*, *-k//ek*, *-c//ec*, *-ak*, zastarelih manjšalnic s pripono *-k* v nevtralni funkciji, ženskih samostalnikov na *-a* tipa *przerębla* 'oddušek/luknja v ledu', *tonia* 'brezno'. Pomembno informativno vlogo imajo komentarji h kartam, v katerih avtorji razširjajo ali dopolnjujejo podatke o morfološki zgradbi uporabljenih primerov, ki na nekaterih mestih na kartah prikazani le shematsko.

Besedotvorna problematika je tudi v šlezijemskem atlasu le dopolnilni element fonetično-fonološke problematike, in, kot pravi avtor sam, sistemskih slovničnih značilnosti. Med 1991 vprašanji je 161 gesel, ki naj bi izkazala morfološko diferenciacijo, vključno z besedotvorno. Vprašanja zadevajo poimenovanje za ženo po moževem priimku in njegovem poklicu, poimenovanje za hčerko in sina ter poimenovanje za majhne otroke. Besedotvorna problematika je predstavljena na posameznih kartah šestega in sedmega zvezka. Karte so pripravljene po morfološkem, semantično-kategorialnem in leksikalno-slovničnem kriteriju. Osnova za naslov karte je najpogosteje morfološki pokazatelj besede, po kateri je spraševal vprašalnik; npr. samostalniško priponsko obrazilo *-yszek*, *-yszko* v besedah *kwiatyszek*, *stonyszko* na karti 1248 ali pripona *-ewie* v besedi *krzewie* na karti 1250. Na drugih kartah so predstavljene besede s priponskima obraziloma *-ik*: *kocik*, *sarnik*, *tacik*, in *-iczka*: *koziczka*, *sarniczka*, *sośniczka*; pomanjševalno-patronimična funkcija pripone *-ę* v poimenovanjih hčerk po imenih in priimkih očetov, npr. *Sikorzę* po *Sikora*; ter glagolniki s priponskim obrazilom *-anie*, *-(e)nie*, *-(e)cie*: *grzanie*, *lanie*, *sianie*, *wianie*, *mlenie*, *mlecie*.

Morfološko problematiko kot temeljno predstavlja knjiga *Zróźnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia* (Besedotvorna diferenciacija govorov Mazovije in Podlasja).

Zaradi kartografske tehnike prikazovanja jezikovnih pojavov in načina njihovih interpretacij ima knjiga izrazite značilnosti atlasa. Besedotvorno problematiko samostalnika predstavlja na podoben način kot zgoraj navedeni narečni atlas in kot osnovo za interpretacijo in kartografiranje sprejema leksikalni ali morfološki kriterij. Na leksikalnih kartah registrira leksikalne enote, beleži njihov pomen in različne morfološke oblike, ki so zgrajene okrog osnovnega

leksema, npr. *wuj* ‘materin brat’ s semantičnimi ekvivalenti *wujek*, *wujko*, *wujo* ali *snowadlo* ‘naprava za snovanje prediva’ z ekvivalenti *snowalnia*, *stownica*, *snowucha* ipd.

Podlaga morfološkim kartam so besedotvorna obrazila in njihove kategorialne funkcije, npr. pripinski obrazili *-ka*, *-icha* v ženskih poimenovanjih: *kowalka*, *młynarka*, *piekarka*, *sołtyska*, *kowalicha*; pripinska obrazila *-ę*, *-qtko*, *-ak*, *-uk* v poimenovanjih mladičev: *cielę*, *jagnię*, *źrebię*, *cielątko*, *jagniątko*, *źrebiątko*, *gęsiak*, *kociak*, *koźlak*; pripona *-acz* v funkciji nosilca lastnosti (izpridevniška tvorba) oziroma opravkarja (izsamostalniška tvorba), npr. *bogacz*, *gadacz*, *głowacz* ipd.

Primeri iz gradivskih virov, ki izkazujejo raznolikost poljskega etničnega ozemlja, prikazujejo komplementarni značaj besedotvorja in različne načine njegove predstavitve. Najuporabnejši so prikazi, ki upoštevajo osnovne besedotvorne kategorije, osvetljujejo bistvo pretvorbenih procesov z analizo tvorjenke in skladijske podstave in na osnovi njihovih razmerij določajo kategorialno funkcijo. Uporabljena je terminologija, ki se uporablja pri morfološkem opisu: koren, afiks (pona) kot sestavina zgradbe besede, in pripombe, v katerih je predstavljena pripinskoobrazilna različnost besed, ki tvorijo besedno družino.

Določeno omejitev predstavlja odsotnost obširnejših besedotvornih podatkov, ki so včasih posledica naključnosti in dopolnilnosti gradiva glede na fonetiko oziroma leksiko in so regionalnega pomena.

Tako stanje je bilo – ne le v starejših atlasih, ampak tudi v *Atlasu poljskih narečij* –, zlasti če gre za besedotvorje, posledica prepričanja o manj pomembni vlogi morfoloških pojavov pri opredeljevanju govorov in narečij, prepričanja, ki se je izoblikovalo sredi 20. stoletja. Razlog za tako stališče so bile določene težave pri zbiranju leksikalnih podatkov, ki bi bili uporabni tudi za besedotvorno analizo. Stanisław Urbańczyk v delu *Zarys dialektologii polskiej* piše, da v svojem orisu narečnemu besedotvorju ni namenil večje pozornosti, ker »to področje dialektologije še ni dovolj obdelano, zato se moramo omejiti le na nekaj posameznih podatkov« (Urbańczyk 1962: 39).

Dve leti kasneje je soavtor dela *Mały atlas gwar polskich* Mieczysław Karaś izjavil, da je »razen nekaj povsem izoliranih podatkov na to temo (tj. besedotvorja) celotna narečna morfologija pravzaprav še neznan« (Karaś 1964: 153, 162).

Kot razlog za tako stanje je avtor navedel »pomanjkanje kvantitativnih lastnosti, značilnih npr. za fonetiko, in pojavljanje zgolj kakovostnih lastnosti, ki so manj ustrezne za ugotavljanje razvoja narečja« (Karaś 1964: 162).

Ne glede na take poglede pa se v istem času, torej sredi 20. stoletja, v slovanskem jezikoslovju uveljavlja tudi mnenje o pomenu besedotvorja za opredeljevanje jezikov. Čeprav se to mnenje nanaša na širok slovanski prostor v geografskem smislu, ga vendarle ni mogoče spregledati, še posebej zato, ker je neposredno spodbudilo zamisel za *Ogólnosłowiański atlas językowy/ Obsčeslovanski lingvističeski atlas* (Avanesov 1978–2003), ki sistemsko upošteva morfološko problematiko, tudi besedno morfologijo, torej besedotvorje,

ki je v Vprašalniku *Obščeslovanskega lingvističskega atlasa* (Avanesov 1965) postavljeno ločeno.

Vlogo besedotvorja v jezikoslovnih raziskavah poudarja Witold Doroszewski, ki pravi, da »*b/rez urejenega besedotvorja ni urejene semantike, brez urejene semantike, dodajmo, pa dejansko ni stilistike*« (Doroszewski 1962: 210). Iz takega stališča izhaja zanimanje dialektologov tudi za narečno besedotvorje. Znanstveni izsledki so objavljeni v obliki:

1. besedotvornih monografij – v malborških (Górniewicz 1967, 1968, 1970), laskih govorih (Laskowski 1966, 1971), lublinskih (Malec 1976), mazovijskih in podlaskih govorih (Kowalska 1975, 1979), govorih Warmije in Mazurije (Chludzińska-Świątecka 1972), južne Velikopoljske (Dembecka 1977);
2. narečnih monografskih študij, upoštevajočih tudi besedotvorje – v lenčičskih (Szymczak 1961), velikopoljskih (Bąk 1968) in šlezijjskih govorih (Pluta 1967) ter govorih obmejnega ozemlja med tremi narečji: malopoljskim, šlezijjskim in velikopoljskim narečjem (Gala 1994) itd.;
3. številnih člankov, ki vključujejo ključna metodološka (Kreja 1985) in podrobna vprašanja (Ostromęcka-Frączak 1970);
4. monografskih obravnav z vidika določenih semantičnih kategorij, npr. prostora, kjer se dejanje odvija ali kjer se kaj nahaja, tj. nomina loci (Sierociuk, 1998), nosilca lastnosti: človek, žival, stvar, predmet, tj. nomina attributiva (Szczepankowska 1998), itd. V zadnjih letih potekajo tudi raziskave različnih kategorij, npr. sredstev za delo, predmetov ali orodij za določena opravila, tj. nomina instrumenti, v šeraških govorih ter človeških vršilcev dejanja, tj. nomina agentis, v govorih malopoljsko-mazovijskega obmejnega ozemlja.

Ne glede na nedvomne dosežke posameznih raziskav in njihov nesporni delež pri oblikovanju celotne podobe narečnega besedotvorja pa njihov včasih ozek ozemeljski obseg in ozko tematsko zanimanje, torej predstavljanje besedotvorja glede na druge sestavine regionalnega govora, narekuje omejitve pri obravnavi gradiva z etnično-regionalnega vidika.

Za intenziven razvoj poljske dialektologije, zlasti v drugi polovici 20. stoletja, se moramo v veliki meri zahvaliti mladogramatikom, ki so si prizadevali za ločitev jezikoslovne vede po zgledu naravoslovnih ved in na tej podlagi izvajali diahrono raziskavo, in strukturalistom, ki so poudarjali nujnost osamosvojitve jezikoslovja kot avtonomne vede z objektivnimi raziskovalnimi metodami in ločitve diahronije od sinhronije ter fonetike od fonologije. Združevanje raziskovalnih metod obeh jezikoslovnih šol je dalo pomembne rezultate, ki so med drugim predstavljeni v treh zvezkih *Bibliografije poljske dialektologije* (Bibliografia dialektologii polskiej 1981, 1986, 1990). Opazen je tudi vpliv na metodologijo besedotvornih raziskav, predvsem na ravni splošnopoljskega jezikovega sistema, in na razumevanje besedotvorja ter njegovega mesta v raziskavah geneze jezika/jezikov.

Ker so predmet dialektoloških raziskav narečja in govori, je dialektologija definirana kot:

jezikoslovna disciplina, ki raziskuje obseg in stopnjo današnje diferenciacije jezika določena etničnega ozemlja ter poskuša ugotoviti genezo, kronologijo in potek procesov, ki so privedli do tega stanja (Dejna 1981: 8).

Okvirna shema poljskih narečij, kot so se izoblikovala v okviru enotnega etničnega sestava, je bila zarisana z upoštevanjem načela horizontalne diferenciacije kot rezultat razvojnega procesa razlikovalnih inovacij v določenih etnično-jezikovnih skupinah. Pri določanju posameznih središčnih točk inovacij, območja posameznih dialektov in ozemeljske razprostranjenosti določenih sistemskih lastnosti so uporabljane metode, značilne za lingvistično geografijo.

Če je besedotvorje splošnopoljskega jezika in standardnih jezikov »ena zadeva«, potem je temeljna naloga narečnega besedotvorja iskanje narečnih posebnosti z uporabo iste metodologije. Zato so dialektologi, ki so sicer manj dovzetni za evolucijo pogledov in interpretacijskih metod v okviru splošnopoljskega besedotvorja, npr. etimološko-zgodovinskih konceptov, strukturalističnih, skladenjskih, v zadnjem času kognitivnih, uporabljali in še naprej uporabljajo – v skladu s strukturalnim in semantično-kategorialnim kriterijem in z upoštevanjem načel lingvistične geografije – interpretacijo, izhajajočo iz načela dvočlenske zgradbe derivata (Kowalska 1975, 1979).

Osnovni pogoj lingvistične geografije je vprašanje primerljivosti podatkov, ki se nanašajo tako na količinsko stanje, torej reprezentativnost derivatov, kot tudi na njihovo recipročnost v različnih govorih. Recipročnost v različnih govorih v okviru semantično-besedotvorne kategorije pomeni istovetnost določenih pokazateljev pri ohranitvi različnosti drugih, npr. razna obrazila za manjšalnice (deminutiva), npr.: *-ek, -ik/-yk: rowek, rowik in stawek, stawik* oziroma za poimenovanja mladičev in nedoraslih, npr.: *-ę, -ęcie, -ątko, -ak: cielę, cielęcie, cielątko, cielak; kurczę, kurczęcie, kurczątko, kurczak* itd.

Omejitve, zadevajoče zgoraj omenjene pogoje, so posledica dejstva, da so raziskave potekale v različnih obdobjih in zajemale le posamezne izseke narečnih sestavov ali celo posamezne govore ter pri izvedbi niso bile zasnovane primerjalno, in kot take znatno zmanjšujejo uporabnost objavljenih rezultatov za definiranje govorov in narečij. Karol Dejna je ob objavi besedotvornih vprašanj k *Atlasu poljskih narečij* leta 1989 zapisal:

Za pridobitev popolne in natančne celostne slike narečnega besedotvorja na poljskim jezikovem ozemlju ne zadoščajo fragmentarne primerjave z besedotvorjem v splošnopoljskem jeziku. Opis tipov in ozemeljske razširjenosti besedotvornih posebnosti poljskih narečij bo mogoč šele po obdelavi vrste besedotvornih študij vseh pomembnejših poljskih govorov, analiziranih po enotnem vzorcu. [...] Namen takih raziskav bi morala biti za dialektologijo zelo pomembna ugotovitev, ki ne zadeva toliko besedotvorno-zgradbenih podobnosti in razlik med narečji in splošnopoljskim jezikom kot – in nemara predvsem – vprašanje medsebojne razlikovanosti dialektov na ravni besedotvorja (Dejna, 1989: 46).

Dejna z zavestjo o določenih omejitvah in ob upoštevanju dejstva, da pri raziskovanju narečnega besedotvorja številnih pojavov ni mogoče zajeti, predlaga naslednje teme, delno prisotne v pokrajinskih atlasih in v *Malem atlasu poljskih narečij* pa tudi v drugih narečnih in jezikovnozgodovinskih razpravah:

1. Zamenjava samostalnikov srednjega spola na *-ę*, *-ęcia* z moškimi samostalniki s pripono *-ak* oziroma nevter s priponskim obrazilom *-ęcie*, *-ęcia*, npr. *prosiak*, *prosięcia*, in nevter na *-ę*, *-enie* s samostalniki srednjega spola tipa *-enie*, *-enia*, npr. *ciemienie*, *ramienie*.
2. Ustalitev priponskih obrazil *-yszek*, *-yszka*, *-yszko*, npr. *garnyszek*, *kamyszek*, *wianyszek*, *głowyszka*, *ślonyzsko*, ki so v opoziciji s priponskimi obrazili *-uszek*, *-yczek*, *-eczka*, *-eczko*.
3. Spremembe v tvorjenkah s pripono *-ek*, npr. *ptaczek*, *robaczek*, *przodziek*, *domek*, *poniedziałek*, in zamenjava z *-ik*: *kocik*, *wózik*, *krzyzik*.
4. Zamenjava pripone *-ew-*, npr. *gnojewka*, *różewo*, *wiśniewy*, z *-ow-*: *gnojówka*, *różowo*, *wiśniowy*.
5. Poimenovanje žene po moževem priimku ali njegovem poklicu s priponskim obrazilom *-ka*, *-icha*, npr. *kowalka*, *młynarka*, *szewczycha*, in ne s priponskim obrazilom *-owa*.
6. Ustalitev priponskega obrazila *-isko* namesto *-iszcze*, npr. starejše *marwiszcze*, mlajše *mrowisko*.
7. Zamenjava starejših skupnih imen (nomen collectivum) na *-ą* ($\leq$ **-bja*) tipa: *adwokacia*, *bracia*, *muzykancia*, *wójcia* z množinskim končajem: *-owie*, *-y*: *wójtowie*, *muzykanty*, *muzykanci*.
8. Zamenjava skupnih imen srednjega spola na *ę* ($\leq$ **-bje*), npr. *bukowie*, *jedla*, *to ciernie*, *to liście*, z množinskimi oblikami tipa: *te liście*, *te liści*.
9. Sovpad končnic imenovalnika ednine samostalnikov srednjega spola na *-ę* ($\leq$ **-bje*) in *-e*, npr. *wesele*, *polę*.
10. Geografska diferenciacija oblike priponskih obrazil lastnostnih pridevnikov, izpeljanih iz samostalnikov: *-ity*, *-isty*, npr. *kamienity*, *mulisty*, *rzęsisty*, *barczysty*, in *-aty*, *-asty*, npr. *gliniaty*, *graniasty*, *łaciaty*, *pasiasty*.
11. Ozemeljska razširjenost pridevniških priponskih obrazil *-ni* ali *-ny*, npr. *tylni*, *żytni*, *dolni*, *białny*, in *-i*, *-ski*, *-owy*, npr. *krowi*, *krówski*, *polowy*, *polny*, *polski*.
12. Razširjenost pridevniških priponskih obrazil *-awy*, *-asy*, ki kažejo približevanje določeni lastnosti, npr. *długawy*, *długasy*.
13. Razširitev primerniškega priponskega obrazila *-szy* s pripono *-ej-*, npr. *ciężejszy*, *drożejszy*.
14. Različne oblike in razširjenost presežniške pripone, npr. *namięłodszy*, *nastarszy*, *najstarszy*.
15. Ozemeljska razširjenost glagolskih priponskih obrazil *-ować*, *-uwać*, *-ywać*, ki iz predponskih enkratnih glagolov tvorijo predponске nedovršne ponavljalnike (iterativa), npr. *przelazować*, *wywoływać*.
16. Izguba morfemov *-uj-*, *-ow-* v priponah ponavljalnikov (iterativov) na *-ować*, *-ywać*, npr. *wyjmac*, *wyjmam*, *zajmac*, *zajmał*.
17. Zamenjava pripone *-wa-* z *-ja-* v nedovršnih ponavljalnikih (iterativih), ki so izpeljani iz enkratnih dovršnih glagolov, npr. *dać*, *wstać*, *dojać*, *dajać*, *wstajać*, *wstajał*.
18. Razširitev korena **-id-* s končnim soglasnikom starinske predpone **ън-*, **ън-* v predponskih glagolih tipa: *przeńde*, *węńde*, *zańde*.

19. Zamenjava priponskega obrazila *-eć* z *-ić*, npr. *leżyć*, *siedzieć*.
20. Nastopanje preteklega deležnika s priponskim obrazilom *-ty*, npr. *podrzyty*, *umrzyty*.
21. Razširjenost pripon *-ej*, *-y*, *-yk* v primerniku prislovov, izpeljanih iz pridevnikov, npr. *krudzyk*, *plydzyk*, *wyzyk*.
22. Nastopanje priponskih obrazil *-j*, *-k*, *-ki*, *-ni*, *-si* v nekaterih prislovih, npr. *toimój*, *teraj*, *terak*, *tylek*, *znok*, in *-ący* v izglagolskih prislovih, npr. *na leżący*, *na stojący*.

Kot je bilo že omenjeno, so bile navedene teme (kot tudi fleksijske) kartografirane že v *Atlasu poljskih narečij* v poglavju *Diferenciacija na oblikoslovni ravni*, in to na več deset problemskih kartah, npr. Obrazila za mladiče – karta 116, Narečni ekvivalenti glagolov na *-ywać* – karta 137, Narečni ekvivalenti glagolov na *-ować* – karta 138.

Zaradi pomanjkljivih podatkov je bila v atlasih in sintetičnih prikazih poleg izčrpnih fonetično-fonoloških pojavov upoštevana problematika, ki jo je bilo moč zajeti iz jezikovnozgodovinskih raziskav, npr. nadomeščanje nevtar na *-ę*, *-ęcia* z moškimi samostalniki s pripono *-ak*: *cielę*, *cielęcia* (*to*), *cielak*, *cielaka* (*ta*) v kategoriji imen za odrasle mladiče (Dejna 1981, karta 69); velikopoljsko-kašubske tvorjenke tipa: *-yszek*, *-yszka*, *-yszko* v manjšalno-ljubkovalni funkciji: *kwiatyszek*, *głowyszka*, *ślonyzsko* v nasprotju z *-uszek*, *-yczek*, *-eczka*, *-eczko* (Dejna 1981, karta 73); spremembe tvorjenk s pripono *-ek*: *ptaszek*, *przodziek*, *domek*, *poniedziałek*, in zamenjava z *-ik*: *kocik*, *wózik*, *krzyzik*; ustalitev priponskega obrazila *-isko* namesto *-iszcze*: *grochowsko*, *gryczysko*, *marwiszcze* (Dejna 1981, karta 68); zahodnjopoljske pridevniške oblike na *-aty*, *-ity* in severovzhodne na *-asty*, *-isty*: *graniaty*, *zwalisty*, *mulasty*, *dolisty*, *wodnity* (Winkler-Leszczyńska 1964; Dejna 1981, karta 75), diferenciacija in razširjenost presežniške predpone *na-*, *naj-*: *nastarszy*, *najstarszy* (Dejna 1981, karta 77), razširjenost glagolskih priponskih obrazil *-ować*, *-uwać*, *-ywać*, ki tvorijo predpanske nedovršne iterative iz predpanskih dovršnih enkratnih glagolov: *zapisować*, *zapisuwać*, *zapisywać* (Dejna 1989; Dejna, Gala 1998–2002); itd.

Za izčrpan predstavitev celotne besedotvorne problematike, ki bi upoštevala neobhodne besedotvorne kategorije, so pomembne raziskave, katerih cilji so:

1. Zbiranje kvalitativno in kvantitativno reprezentativnih in izčrpnih podatkov horizontalnega in vertikalnega obsega.
2. Urejanje zbirke gradiva z upoštevanjem primerjalnega kriterija, ki naj bi omogočila ekvivalentnost podatkov z narečno diferenciranega ozemlja na področju različnih sestavin opisa, predvsem pa kategorialnosemantičnih funkcij, tvorbenih pokazateljev kot besedotvornih tipov in besednih vrst kot delov govorne podstave.
3. Oblikovanje takega metodološkega pristopa za interpretacijo besedotvornosti govorne podstave, ki bi omogočil vključitev gradiva iz različnih kronoloških obdobij, predvsem zaradi starejšega leksikalnega gradiva, ki se ga danes ne da ponovno rekonstruirati.

Zbirka starejšega gradiva, ki je bilo že objavljeno v različnih razpravah oziroma se nahaja v katalogih, zahteva vsebinska dopolnila glede na tematiko in pomanjkanje podatkov iz pomembnejših narečnih skupin. To velja za kartoteke, npr. Kartoteko za *Słownik gwar polskich*, seznime, npr. *Indeks alfabetyczny wyrazów z kartoteki Słownika gwar polskich* (Reichan 1999) in *Indeks alfabetyczny i indeks a tergo słownictwa ludowego kielecko-lódzkiego Karola Dejny* (Gala, Frank-Rakowska, Gala-Milczarek, v tisku), ali pokrajinske narečne slovarje, npr. *Słownik gwar śląskich* (Wyderka 2000–2008), *Słownik gwary orawskiej* (Kaś 2003), *Słownik chełmińsko-dobrzyński* (Maciejewski 1969). Zdi se, da so ta dopolnila in novo gradivo nujni za popoln besedotvorni popis. Zato je nujno terensko zbiranje narečnih podatkov. Podlaga za tako raziskovanje je ustrezno pripravljen vprašalnik, ki ima vlogo metodološkega vodiča za vodenje tematsko usmerjenega pogovora, ki omogoča preverbo in poenotenje zbranega gradiva ali pa dopolnitev problematike, ki je bila prej nezadostno upoštevana povsem prezrta. Tak vzorec bi lahko bil *Kwestionariusz do badań słowotwórstwa i słownictwa w gwarach pogranicza wielkopolsko-małopolsko-mazowiecko-śląskiego* (Gala 2008b).

Za tovrstno gradivo je uporabno načelo besedotvorne etimologije, s pomočjo katere je mogoče priti do etimona, torej besede ali dela besede, iz katere je tvorjenka nastala in dobila kategorialni pomen. To načelo spodbuja k odstopanju od tradicionalne sinhrono ali diahrono analize (Gala 2006). Prestopanje shematične meje se zdi neobhodno v primeru ekvivalentnost različnih govorov in iskanja »narečjetvornih« besedotvornih značilnosti, izoblikovanih v različnih časovnih obdobjih (Gala 2008a).

Druge vrste vprašanje pa je vprašanje besedotvorja lastnih imen (nomen proprium), predvsem zemljepisnih – ojkonimov (zasedenih objektov), aojkonimov (nezasedenih objektov) in osebnih lastnih imen – priimkov in vzdevkov. Glede na posebno mesto lastnih imen (nomen proprium) v primerjavi z občnimi imeni (nomen appellativum) lahko govorimo o imenotvorju, ki ga spremljajo drugačni mehanizmi kot besedotvorje občnih imen. Vprašanja imenotvorja so predmet raziskav predvsem imenoslovcev. To seveda ne izključuje povezave strukturno-semantične razsežnosti, značilne za onomastiko, s pokrajinskimi posebnostmi etnične poljščine.

LITERATURA

Рубен Иванович АВАНЕСОВ, 1965: *Вопросник Общеславянского лингвистического атласа*. Москва.

—, 1978–2003: *Общеславянский лингвистический атлас*, вып. 1–8, Москва.

Piotr BAŃK, 1968: *Gwara okolic Krańska w powiecie konińskim (Zarys fonetyki i słowotwórstwa)*. Wrocław.

Bibliografia dialektologii polskiej, t. 1, 1981, t. 2, 1986, t. 3, 1990. Ur. Janusz Strutyński. Kraków.

Jadwiga CHLUDZIŃSKA – ŚWIĄTECKA, 1972: *Budowa słowotwórcza rzeczowników w gwarach Warmii i Mazur*, Prace Filologiczne, t. 22. 159–289.

Karol DEJNA, 1973: *Dialekty polskie*, Wrocław.

—, 1981: *Atlas polskich innowacji dialektalnych*. Warszawa – Łódź.

—, 1989: *Zagadnienia słowotwórcze w Kwestionariuszu »Atlasu gwar polskich«*. Rozprawy Komisji Językowej ŁTN 34. 45–51.

Karol DEJNA, Sławomir GALA, 1998–2002: *Atlas gwar polskich*: t.1. *Małopolska* Karol Dejna, 1998; t. 2. *Mazowsze* Karol Dejna, Sławomir Gala, Alojzy Zdaniukiewicz, Feliks Czyżewski, 2000; t. 3. *Śląsk*, Dejna Karol, Gala Sławomir, 2001; t. 4. *Wielkopolska, Kaszuby* Karol Dejna. PAN Komitet Językoznawstwa. Warszawa.

Władysława DEMBECKA, 1977: *Słowotwórstwo czasowników w gwarach południowej Wielkopolski*. Poznań.

Witold DOROSZEWSKI, 1962: *Kategorie słowotwórcze*, »Studia i szkice językoznawcze«, Warszawa. 205–222.

Sławomir GALA, 1994: *Małopolsko-śląsko-wielkopolskie pogranicze językowe*, cz. 1–2, Łódź.

—, 2006: *Diachronia czy synchronia w badaniach słowotwórstwa gwarowego?*, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, 51. 79–84.

—, 2008a: *Od słowotwórstwa w gwarach do słowotwórstwa gwarotwórczego*, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t. 53. 109–115.

—, 2008b: *Kwestionariusz do badań słowotwórstwa i słownictwa w gwarach pogranicza wielkopolsko-małopolsko-mazowiecko-śląskiego*, Łódź.

Sławomir GALA, Grażyna FRANK - RAKOWSKA, Beata GALA - MILCZAREK: *Indeks alfabetyczny i indeks a tergo słownictwa ludowego kielecko-łódzkiego Karola Dejny*. (V tisku).

Hubert GÓRNOWICZ, 1967, 1968: *Formanty przyrostkowe rzeczowników w gwarach malborskich*. Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t. 13 cz.1. 13–53; cz. 2. t. 14. 53–82.

—, 1968: *Słowotwórstwo przymiotników, zaimków i liczebników w gwarach malborskich*. Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. t. 14. 209–234.

—, 1970: *Słowotwórstwo czasowników i nieodmiennych części mowy (w gwarach malborskich)*. Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. t. 15. 93–110.

Halina HORODYSKA-GADKOWSKA, Anna KOWALSKA, Alina STRZYŻEWSKA-ZAREMBA, 1971–1992: *Atlas gwar mazowieckich*. t. 1–10. Wrocław.

Mieczysław KARAŚ, 1964: *Z problematyki słowotwórstwa gwarowego*. Prace Filologiczne 18/ 3. 153–162.

Józef KAŚ, 2003: *Słownik gwary orawskiej*. Kraków.

Anna KOWALSKA, 1975, 1979: *Zróźnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia*. Rzeczownik, t. 1, Atlas, cz.1. Mapy 1–100, cz. 2. Wykazy i komentarze do map 1–100. Wrocław; t. 2, Atlas, cz. 1, Mapy 101–200, cz. 2, Wykazy i komentarze do map 101–200, Wrocław.

Bogusław KREJA, 1985: *Wybrane zagadnienia polskiego słowotwórstwa*. Gdańsk.

Roman LASKOWSKI. 1966, 1971: *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich*. cz. 1, cz. 2, Wrocław.

Jerzy, MACIEJEWSKI, 1969: *Słownik chełmińsko-dobrzyński*. Toruń.

Tadeusz MALEC, 1976: *Budowa słowotwórcza rzeczowników i przymiotników w gwarze wsi Rachanie pod Tomaszowem Lubelskim*. Wrocław.

Kazimierz NITSCH, 1957: *Dialekty języka polskiego*. Wrocław.

Kazimierz NITSCH, Mieczysław KARAŚ: 1957–1969, *Mały atlas gwar polskich*. t. 1–12, Wrocław.

Bożena OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, 1970: *Nazwy miejsc w gwarach polskich*. Rozprawy Komisji Językowej ŁTN XVI. 45–57.

Feliks PLUTA. 1967: *Dialekt glogówecki*. cz. 2. Słowotwórstwo, fleksja, teksty gwarowe, Wrocław.

Jerzy REICHAN (ur.), 1999: *Indeks alfabetyczny wyrazów z kartoteki »Słownika gwar polskich«*, t. 1: A–O, t. 2: P–Ż, Kraków.

Jerzy SIEROCIUK, 1996: *Budowa słowotwórcza wybranych formacji rzeczownikowych – szczególnie nazw miejsc – w gwarach między Wisłą a Wieprzem*. Lublin.

Zenon SOBIERAJSKI, Józef BURSZA, 1979–2005: *Atlas języka i kultury ludowej Wielko-polski*, t. 1–11, Wrocław.

Zdzisław STIEBER, Hanna POPOWSKA-TABORSKA, 1964–1978: *Atlas językowy kaszub-szczyzny i dialektów sąsiednich*. t. 1–15. Wrocław.

Irena SZCZEPANKOWSKA, 1998: *Nomina attributiva w gwarze łomżyńskiej. Studium leksykalno-słowotwórcze*. Białystok.

Mieczysław SZYMCZAK, 1961: *Gwara Domaniewka i wsi okolicznych w powiecie łęczyckim*. Łódź.

Stanisław URBAŃCZYK, 1962: *Zarys dialektologii polskiej*. Warszawa.

Irena WINKLER-LESZCZYŃSKA, 1964: *Sufiksy przymiotnikowe -ity, -isty, -aty, -asty w języku polskim na tle ogólnosłowiańskim*. Wrocław.

Bogusław WYDERKA (ur.), 2000–2008: *Słownik gwar śląskich*, t. 1–10. Opole.

Alfred ZARĘBA, 1969–1980: *Atlas językowy Śląska*. t. 1–6. Warszawa.

THE PLACE OF THE STUDY OF WORD FORMATION IN THE POLISH DIALECTOLOGICAL RESEARCH

Word formation, understood as the process and mechanisms of coining new words, as well as description of the morphological means involved, has a significant place in the research on standard Polish, as demonstrated in the Polish grammar textbooks, both historical and contemporary.

While word formation in standardized Polish is homogeneous within its temporal boundaries addressed in the synchronic approach, the word formation of dialects and local dialects reveals a historically shaped geographical diversity. Therefore, the methodology of research in word formation in regional variations of Polish attaches a great deal of importance to the linguistic geography, which the latter applies to the three elements of description: 1) word classes and their lexical core; 2) morphological markers, i.e. morphemes forming new structures, 3) new semantic-lexical categories arising in word formation processes.

Word formation morphology is nowadays gaining ground as a prerequisite for defining dialects and local dialects. In the middle of the previous century morphological facts were deemed much less useful, which can be seen from the design of the regional and country atlases, as well as from dialectology studies and textbooks. Later years saw a growing body of research in local dialect morphology, which revealed the significant role of word formation in defining local dialects, dialects, and languages, as demonstrated in the *Questionnaire to the All-Slavic Linguistic Atlas* and several influential monographs, e.g. about the local dialects of Malbork, Lach dialects, and the local dialects of Warmia and Masuria, Masovia and Podlachia. Word formation tendencies in local dialects were often described with regard to the features distinct from word formation in standard Polish. Despite these many valuable publications, there is still a need for systematizing and synthesizing approach that would take into consideration both the horizontal and vertical parameters of research, covering all the ethnic area with its entire dialectal diversity.
